

УДК 316.647.5

Казачинський Є.Г., Миколаївський державний аграрний університет

Казачинський Є.Г. – асистент Миколаївського державного аграрного університету.

Феномен толерантності в контексті політичного компромісу

У статті досліджується толерантність та її зв'язок із компромісом, що є важливою ознакою політичного життя сучасного демократичного суспільства. Наголошується на актуальності у теоретичному і прикладному аспекті цих явищ, підкреслюється їх значення для консолідації та забезпечення прогресу суспільства.

Tolerance and its communication with a compromise is explored in the article. That is an important feature of political life in modern democratic society. It is pointed out on actuality in the theoretical and applied aspect of these phenomena, their value for consolidation and providing of progress of society is underlined.

Для соціально-політичного розвитку посткомуністичних країн величезного значення набуває проблема формування такої риси політичної культури як толерантність. Багаторічне панування авторитарного мислення і відповідної суспільно-політичної практики призвели до усталених стереотипів політичної поведінки і політичної діяльності, побудованої на недемократичних по суті цінностях і нормах. Соціально-політичне життя в сучасній Україні містить в собі передумови якісних змін в політичному мисленні, діях суб'єктів політичного життя у бік сприйняття ними як невід'ємної ознаки цивілізованості і західної культури загалом такої новоєвропейської універсалії як толерантність.

До цих передумов можна віднести:

- прихід до влади тих політичних сил, які, поміж іншого, насамперед сповідують цінності сучасної західної ліберальної демократії та їх прагнення оновити українське суспільство відповідно до них;
- визначений державним керівництвом і загалом підтриманий населенням курс на євроінтеграцію нашої держави;
- підвищена увага з боку західних демократій до суспільно-політичних змін в Україні, бажання сприяти поступово цим змі-

нам, вживаючи заходи лібералізації стосунків з Україною в економіці, відкритості в між людських контактах і т.п.;

- розуміння більшістю українського народу, що альтернативи прогресу у напрямку, якими рухалися провідні західні країни, просто не існує. Все більше людей у нас розуміють, що цей напрямок неодмінно передбачає не тільки економічні зрушення ринкового характеру, але й також трансформацію та модернізацію ідейно-політичних норм та цінностей;
- в глобалізованому світі, де інтенсифікуються лінії комунікацій на всіх рівнях суб'єктів соціально-політичного життя, можна прослідкувати наступну закономірність: в межах того чи іншого цивілізаційного кола відбувається культурна інтеграція навколо лідерів-суспільств, які досягли значних успіхів в пріоритетній галузі життя.

Впровадження в нашому суспільстві цінностей, домінуючих в сучасній християнсько-іудейській культурі, є надзвичайно непростим процесом, і він ускладнюється багатьма факторами. На заваді засвоєнню сучасних рис політичної культури, в т.ч. толерантності, стоять

стереотипи масової психології, недостатня розвиненість інститутів громадянського суспільства, практичне невміння вести політичну боротьбу за допомогою таких її інструментів, як компроміс, консенсус, що є властивим для багатьох політичних лідерів, партій, засобів масової інформації. На жаль, в більшості виступів відомих політологів у засобах масової інформації, як правило, увага акцентується на питаннях рейтингу, електоральної поведінки, PR-акцій, аналізу конкретних ситуацій, що склалися навколо суперечливих проблем, і т.ін. Отже, переважає акцент в таких презентаціях наукової думки на конфлікті, а не на консенсусі чи на компромісі. Напевно, такий нахил слугує інтересам виразної публіцистики, і це, очевидно, є виправданим з погляду функціонування ЗМІ. Однак, таким чином, в громадській думці поступово формується певною мірою хибне уявлення про сферу політичного життя як суто конфліктну, в котрій практично немає місця цінностям і нормам ані компромісу як способу досягнення згоди, порозуміння з політичним противником шляхом взаємних поступок [1], ані толерантності, яка є неодмінною умовою демократичного, правового, стабільного суспільно-політичного устрою [2]. Зазначені поняття часто не опиняються в більш широкому світоглядно-методологічному полі зору вчених. Так у “Новейшем философском словаре”, надрукованому в 2003 році, на 1280 сторінках не знайшлося місця для висвітлення зазначених категорій [3].

В той самий час в міжнародному праві сутність поняття толерантність закріплюється Декларацією принципів толерантності, прийнятою державами-членами ЮНЕСКО 16 листопада 1995 року. Згідно цього документу, толерантність означає поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Її формуванню сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті і переконань. Толерантність – це єдність у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – це те, що уможливує досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру [4].

Висока оцінка світовим співтовариством значення толерантності давно і однозначно знайшла свій адекватний відгук і на пострадянському просторі. Так російські дослідники, розглядаючи проблему політичної свідомості та політичної культури в межах лекційного курсу з соціології, виданого у 1996 році за редакцією Міронова А.В., Панфьорової В.В., Утенкова В.М. [5], звернули увагу на те, що для політичної культури цивілізованого суспільства характерні поміж інших такі ознаки:

- політична толерантність, що означає терпимість до інших політичних поглядів (чужій поведінці, почуттів, поглядів, ідей, вірувань). Вона зумовлює можливість легальної боротьби за владу, існування легальної опозиції, згоду між політичними силами суспільства щодо дотримання “правил гри” в політичній сфері. Особливо важливим є дотримання цього принципу в періоди великих політичних компаній, політичних криз;
- мистецтво діалогу та компромісу. Результатом діалогу є компроміс. Мистецтво йти на компроміс – одна з найважливіших властивостей політичної культури, а компроміс – незамінний інструмент балансу інтересів. Сутність його – у здатності чітко уявити пріоритет цілей, не побоюючись сьогоденних мінусів, якщо завтра завдяки цьому можна отримати серйозні плюси.

Крім того, на думку авторів зазначеного видання, поширення толерантності, взаємної терпимості у відносинах між соціальними суб'єктами, свідома відмова від одноманітності як мети соціальних перетворень стає однією з головних тенденцій соціального прогресу, побудови розумного, морально повноцінного, раціонального суспільства XXI століття.

З іншого боку, у вітчизняному виданні того ж таки 1996 року співавторів Рябова С.Г. та Томенка М.В. “Основи теорії політики” безкомпромісність, неприйняття чужої, відмінної від власної думки, квазіпринциповість і непоступливість у принципах, категорична нетерпимість до тих, хто поділяє інші позиції, розглядається як ознака “войовничої провінційності, периферійності, маргінальності політичного мислення” [6]. Цікаво, що, висвітлюючи в цій своїй роботі просвітню функцію політології, дослідники вбачають головне її завдання у формуванні суспільної норми, згідно з якою за умов сучасної цивілізації будь-яка проблема має розв'язуватися тільки шляхом взаємної згоди й поважання інтересів усіх, а не через домінування якоїсь однієї сили [7]. Відтак, постає проблема політичного компромісу, здатність до якого з боку опонентів розглядається в зазначеному виданні, перш за все, як одна з найважливіших засад успіху переговорного процесу. Компроміс подається як один із засадничих принципів демократичного суспільства, згідно з яким учасники політичного процесу зобов'язані йти на поступки, жертвувати часткою своїх інтересів, відмовлятися від другорядного в своїх позиціях заради досягнення згоди у головному, для здобуття взаємної прийнятності намірів та дій. Компроміс є необхідним при утворенні політичних об'єднань, блоків, для запобігання соціально-політичної, етнічної чи міждержавної конфрон-

тації, подолання ворожнечі, внутрішньополітичних криз, для уникнення розколу. Компроміс стає можливим, коли завдяки йому постає нагода запобігти втрат, які є більшими, ніж ті, що можуть виникнути без досягнення згоди з політичним контрагентом. Зрештою автори доходять висновку, що компроміс є нагальною потребою сучасного політичного процесу, бо за умов дедалі ширшої соціальної багатоманітності безкомпромісний, непоступливий, курс, що спирається на негнучкі, непохитні ідеологічні настанови та принципи, неодмінно призводить до гальмування суспільно-політичного вдосконалення, до ізоляції або й до руйнування. При цьому чітко підкреслюється необхідність відрізнити компроміс у політиці від безпринципності, непослідовності й непередбачуваності [8].

В даному контексті не зайвим було б звернути увагу на проблему граничної межі толерантності, оскільки, на нашу думку, цей аспект питання чомусь залишається учасниками сучасних наукових дискусій без належного розгляду, що може призвести до надмірної ідеалізації, абсолютизації толерантності як складової політичної культури учасників політичного процесу. Цікаво, що дану проблему не обминув своєю увагою такий визнаний авторитет наукової думки, як Карл Поппер. Так, у коментарях до своєї фундаментальної праці "Відкрите суспільство та його вороги" серед інших принципів гуманістичної і егалітаристської етики він формулює принципи толерантності до всіх, хто сам терпимий і не пропагує нетерпимість, з якого випливає, зокрема, що слід ставитися з повагою (читай – терпимо, толерантно) до морального вибору інших людей, якщо цей вибір не суперечить принципу толерантності [9]. Аналіз цієї теми знов починається далі, коли Поппер, говорячи про політичну програму Платона, вдається до розгляду так званого парадоксу толерантності і, до речі, теж звертає увагу на його маловідомість, що є достатньо показовим з огляду на вже зазначений вище низький рівень уваги науковців до даного аспекту проблеми. Сутність парадоксу полягає в тому, що необмежена толерантність має призвести до зникнення толерантності як такої; адже, якщо ми безмежно терпимі навіть до нетерпимих, якщо ми не готові захищати терпиме суспільство від атак нетерпимих, терпимі будуть розгромлені, отже, необхідно проголосити право стримувати, обмежувати, долати нетерпимих в разі необхідності навіть силою; таким чином, заради толерантності слід проголосити право бути нетерпимим до нетерпимих, треба визнати поза законом всі рухи, що сповідують нетерпимість, а закликати до нетерпимості таким самим злочином, як підбурювання до вбивства чи викрадання дітей [10]. Логічним продовженням таких міркувань стає вимога, висунута Поппером до ідеального уря-

ду, щоб він ставився терпимо до всіх, хто готовий до терпимості у відповідь [11].

Цілком зрозуміло, що в політиці цивілізованих держав не може бути толерантного відношення до тероризму і терористів, яким би чином вони не виправдовували свої злочинні по суті наміри і дії. Напевно, не варто ставитися толерантно до усіх форм і різновидів політичного екстремізму. Не може бути у відповідального розумного політика (партії) терпимого ставлення, якихось поступок до шовінізму, войовничого релігійного фанатизму, агресивного націоналізму, расизму, проявів ксенофобії, наприклад, антисемітизму. У даному разі толерантність, що може проявлятися, фактично буде провокувати екстремістів до нових суспільно неприйнятних кроків, посилювати їх впевненість у правильності обраної ними лінії на тотальну конфронтацію із загальноприйнятими нормами людського життя і цивілізованої політичної боротьби.

Толерантність, на наш погляд, виступає одним із важливих каменів, з яких будується політичний компроміс в сучасних умовах. Толерантність є тим механізмом, який налаштовує учасників політичної боротьби на спільний пошук кінцевого конкретного результату, який би мав позитивний смисл і практичну корисність для реалізації їх інтересів. Орієнтація на цінності та норми толерантності ніби синхронізує політичні думки, прагнення, намагання конкурентів і через досягнення компромісу поміж ними фактично робить їх партнерами, які сповідують і досягають щось важливе і актуальне для них. Крізь толерантність пролягає шлях не лише до компромісу, але й до конструктивності в політичних діях, закликах, виступах опозиції і т.ін. Саме у домовленостях формується тканина конструктивної політики, що слугує загальнонаціональним, загальнодержавним інтересам. Така домовленість є і не поразкою, і не перемогою когось з учасників політичного процесу. Вона означає, що у компромісі знайшли своє відображення та втілення (в різній мірі) суперечливі інтереси. Тим самим підтверджується їх об'єктивний статус, необхідність рахуватися і поважати їх, розглядати опонента та його погляди не як ворога, а як органічну складову багатоманітності, широкої палітри ідей, думок, інтересів. Відтак, толерантність, компроміс сприяють консолідації суспільства як єдиного цілого, інтеграції його заради цілком конкретних цілей. Парадокс, при цьому, полягає в тому, що толерантність як повага до іншої думки (погляду, дії) сприяє реальній представленості у суспільстві їх багатоманітності, що, на перший погляд, начебто розпорошує, розчиняє єдність та цілісність його як єдиного соціального організму. Насправді ж через толерантність, а значить і через компроміси, усі представлені у суспільстві різноманітні думки

(цінності, погляди, дії) з'єднуються між собою ланками взаємної поваги до права кожного суб'єкта політичного життя думати і діяти по-своєму і в той самий час рахуватися з іншими. В такому морально-психологічному кліматі значно менше підстав вважати себе ізольованим, виключеним з політичного життя і вдаватися до радикальних, екстремістських дій, до непримиримості у відстоюванні своїх інтересів у політичній боротьбі. В практиці сучасного українського політичного життя утвердженню толерантності слугують Меморандум про співпрацю теперішньої влади з опозицією, ухвала Верховною Радою України політичної реформи, домовленості між різними політичними партіями про кодекс чесної поведінки на виборах парламенту 2006 року та ін.

Толерантність влади, її готовність вступати до діалогу з опонентами, слухати і чути їх аргументи зовсім не означає слабкості, безпринципності чи аморфності її політичних поглядів і позицій. З нашої точки зору, це є свідченням широти і мудрості політичного мислення, відчуття власної сили, а відтак й готовності до відкритого співставлення думок, принципів, до співпраці та діалогу. Це – демонстрація відповідальності перед усім суспільством, адже терпиме ставлення до опозиції і доречні компроміси з нею чітко показують, що владна політична сила (лідер) переслідує не лише свої вузькокорпоративні інтереси (що є цілком природним явищем), але й у своїй діяльності прагне функціонувати як агент більш широкого радіусу суспільної відповідальності.

Владна політична сила, яка демонструє толерантність, готовність йти заради загальнонаціональних цілей на розумні компроміси, здобуває у населення більш високий рівень довіри до себе, до своєї політики, оскільки в очах населення вона репрезентує себе як таку, що у першу чергу дбає про загальнодержавний інтерес.

Толерантність є не просто терпимим ставленням до інакомислення. В цьому феномені найбільш повно і послідовно проявляється гуманістичний зміст і спрямованість на сприйняття носія іншого погляду саме як рівноцінної людини з притаманним їй природним правом мати свою, відмінну від інших точку зору. Такий погляд цієї людини може бути помилковим, необґрунтованим, викривленим, але в ньому відбивається неповторна людська суб'єктивність, і через це він заслуговує на поважне ставлення до себе.

Консенсусна політична культура відбиває характер і потреби розвитку відкритого суспільства. Завдяки їй політикум такого суспільства здатен своєчасно сприймати назрілі суспільні зміни, фіксувати нові групи інтересів, більш-менш об'єктивно оцінювати їх та адекватно тією чи іншою мірою реагувати на них. Політичні

сили, що сповідують толерантність, що зорієнтовані на цінності злагоди, що практикують компроміси у своїх взаємодіях і стосунках, частіше за інших виявляються більш гнучкими і динамічними і, як правило, успішніше ведуть тактичну боротьбу. Отже, вони можуть очікувати більш широкої соціальної підтримки свого курсу. До речі, остання обставина, поміж інших причин, на наш погляд, виступає одним із важливих чинників того, що у стабільних західних демократіях при владі перебувають центристські сили. В той же час крайні праві та ліві, які виявляють ідейну бескомпромісність, агресивність у відстоюванні своїх поглядів і небажання йти на поступки, опиняються поза помітної підтримки з боку виборців.

Формування толерантності як риси політичної культури водночас виступає як процес демократизації суспільного життя, гуманізації суспільної свідомості та політичних відносин. Це є одним із шляхів наближення “великої політики” до “маленької людини”, яка може розраховувати на вільне висловлювання своєї особливої думки, не побоюючись негативних для себе наслідків або відвертої байдужості чи ігнорування її.

Консенсусну політичну культуру, толерантність як один із її витоків і рис слід відрізняти від популізму, носії якого, виходячи із ситуативної вигоди, заграють з популярними серед широких верств населення думками, потурають соціально шкідливим масовим уявленням. Демагогічні спекуляції на гострих суспільних проблемах, нереальні обіцянки, схильність до іраціональних форм впливу на людей, як свідчить досвід, є лише приховуванням тоталітарної за своєю справжньою природою ідейно-політичної сутності та практики популізму. На відміну від цього толерантність не передбачає необхідності зовнішнього пристосування до чужих думок, погодження і підтримки їх заради отримання актуальних тактичних переваг в політичній боротьбі. Терпимість, готовність йти на компроміс тут актуалізуються не через можливість отримання тимчасової політичної вигоди, не у зв'язку із бажанням скористатися сприятливим балансом сил, що випадково склався на даний час. Вони є свідченням внутрішньої здатності та готовності сприймати політичну реальність у контексті усіх її складових, ставитись уважно до різних її проявів, станів та форм маніфестації, вступати до діалогу та співпраці з усіма в ім'я загального блага.

Для посткомуністичних країн подолання наслідків тоталітарного мислення, в тому числі в сфері політичної теорії і практики, залишається злободенним завданням. Воно є комплексним і може вирішуватися у поєднанні дії об'єктивних і суб'єктивних факторів. Тому можна погодитися з думкою Я.А. Берегового, що, з одного боку,

необхідне тотальне толерантне виховання людей, а, з іншого, розбудову усього укладу народного життя відповідно до цивілізованих норм,

Література

6. Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О.В.Бабкіної, В.П. Горбатенка. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – С. 518.
7. Там само. – С. 525.
8. Новейший философский словарь. – 3-е изд., исправл. – Мн.: Книжный Дом. 2003. – 1280 с.
9. Декларація принципів толерантності. Проголошена та підписана 16 листопада 1995 р. державами-членами Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, що зібралися в Парижі на двадцять восьму сесію Генеральної конференції 25 жовтня – 16 листопада 1995 р. – Стаття 1, пункт 1.1.
10. Социология. Курс лекций / Под редакцией А.В. Миронова, В.В. Панферовой, В.М. Утенкова. – М., 1996.
11. Рябов С.Г., Томенко М.В. Основы теории политики. – Київ: Тандем, 1996. – С. 12.
12. Там само. – С. 14.
13. Там само. – С. 176-177.
14. Поппер Карл Раймонд. Открытое общество и его враги. – К.: Ника-Центр, 2005. – С. 493.
15. Там само. – С. 524.
16. Там само. – С. 525.
17. Береговой Я.А. Война и мир силы. Перекуют ли мечи на орала? // Педагогика толерантности. – 2004. – № 2-3. – С. 29.

Надійшла до редколегії 23.12.2005 р.